

Монетарни и немонетарни теории за икономическите цикли. Възгледи на М. Фридмън, Р. Хоутри, Г. Хаберлер, Я. Тинберген, Г. Касел, Д. Кейнс и др.

От 1825 г стопанският свят с определена периодичност преживява кризи, които се проявяват в свръхпроизводство на стоки и невъзможността за тяхната реализация. Това води до спад в производството, увеличаване на безработицата, спадане на жизненото равнище на населението и др. Доколкото това явление носи продължителен и периодически характер, то оттук обективно се прави извода, че цикличността се явява закон за развитието.

Задача на икономическата теория е да разкрие причините и механизмите за цикличността на производството, с което да създаде предпоставки за провеждането на антициклична политика на държавата.

От икономическата наука са разработени редици различни теории, обясняващи причините и фазите на икономическите цикли и кризи. Пол Самуелсън ги е обобщил в следния вид:

1. Монетарна теория, която обяснява цикъла с експанзия (свиване) на банковия кредит (Фридмън, Хоутри и др.).

2. Теория на нововъведенията, обясняваща цикъла с използването в производството на важни нововъведения (Хансен и др.).

3. Психологическа теория, трактуваща циклите като следствие на обхващащите населението вълни на песимистично и оптимистично настроение (Пигу).

4. Теория на недопотреблението, разглеждаща причините за цикъла в твърде големия дял на дохода, отиващ за богатство и спестяване, в сравнение с това което може да бъде инвестирано (Хобсън, Фостър и др.).

5. Теория на прекомерното инвестиране привържениците на която предполагат, че причина на депресията се явява по-скоро прекомерното, отколкото недостатъчното инвестиране (Хайек). 6. Теория на слънчевата активност и свързаните с тях промени в температурните ритми и плодородието на селскостопанските култури или извъникономически причини (Джевънс) и др.

В съвременната икономическа теория съществуват две основни направления за обясняване на причините, които пораждаат икономическия цикъл и обуславят характера на неговите отделни етапи. Според едното, колебанията на производството се предизвикват от външни фактори. Това е т. нар. екзогенна теория. Другото направление обяснява възникването на икономическия цикъл и колебанията на производството с вътрешни фактори, т.е. с взаимодействието между елементите на самата икономическа система. Това е т. нар. ендогенна теория.

Монетарната теория разглежда пазарната икономика като устойчива в основата си система, в която наличието на кризисни явления се обяснява с влиянието на екзогенни фактори (политиката на централната банка, увеличаване на паричната емисия и др.).

Разработката на монетарната теория за икономическите цикли има дълга история и е свързана с имената на М. Фридмън, Р. Хоутри, Г. Касел, Ф. фон Хайек, И. Фишер и др.

Основните произведения на Фридмън, [\[1\]](#) посветени на проблемите на циклите, са издадени през 1958 г. и 1963 г. В тези работи М. Фридмън отговаря на въпрос, който сам формулира така: съществува ли парична теория на икономическия цикъл или парите играят второстепенна роля? С други думи изменението на обема на паричната маса причина ли е за възникване на икономическия цикъл или, обратно, други фактори предопределят динамиката на парите в цикличното движение.

На основата на анализ на емпирични данни М. Фридмън достига до откриване на циклическия феномен, който се състои в това, че изменението на паричната маса изпреварва аналогичните изменения на стопанската конюнктура средно с 12-18 месеца. Това показва, че максимума на темпа на растеж на паричната маса предшества основния циклически подем, а минимума - циклическия спад. Изхождайки от това, Милтън Фридмън и Анна Шварц в съвместната си работа "Парите и деловите цикли"

(1958) приписват на парите “лидерска позиция” в рамките на цикъла.

Другият си фундаментален труд “Монетарната история на Съединените щати, 1867-1960” [2] М. Фридмън и А. Шварц са посветили на изследване на причините за кризисните явления в икономиката на САЩ, в частност Голямата депресия 1929-1933 г. Цялата вина на нейния продължителен характер те прехвърлят на неефективната политика на Централната банка.

Изхождайки от това, че парите играят ключова роля в циклическите колебания, авторите дават следното обяснение за причините и хода на Голямата депресия.

Главната вина на Централната банка според тях е неспособността ѝ да противостои на намаляване на обема на паричната маса, което е довело до спадане обема на производството. Освен това, в процеса на банковите банкрути Централната банка показва невисок професионализъм. Тя е допуснала банкрут на една от най-големите банки на САЩ, в сметките на която се намирили около 200 млн. долара във вид на депозити.

М. Фридмън прави извода, че с помощта на грамотна парична политика е възможно да не се допусне продължителна депресия или прекомерно прегряване на икономиката. Доколкото икономическият цикъл съществува обективно, паричните авторитети в лицето на Централната банка при провеждане на паричната политика трябва да предвидят неговото развитие.

Монетарно начало имат и развитите в края на XIX и началото на XX век кредитно-парични концепции за цикъла, съгласно които кризите - са резултат от нарушения в областта на паричното търсене и предлагане. Такива възгледи се застъпват от Р. Хоутри, Г. Хаберлер, И. Фишер и др.

Ралф Джордж Хоутри (Hawtrey, Ralph George - 1879-1971) е роден в Англия. Завършил е математика. През 1947 г. става професор по икономика в Кралския институт по международни отношения. През 1956 г. е удостоен с благородническа титла. [3]

През цялата си дълга кариера Хоутри неотменно споделя възгледа, че бизнес циклите са основно монетарен феномен, който поради това трябва да се контролира чрез регулиране на кредита на търговците на едро и дребно по пътя на сконтовия процент, а не чрез регулиране на обществените разходи. За разлика от Фридмън никога не настоява за директен контрол върху предлагането на пари. Но това е свършено подходящо за онова време, защото през 30-те години на ХХ век монетарната политика винаги е била политика на лихвения процент, а не политика, свързана с предлагането на пари. Хоутри учи цяло поколение британски икономисти, че търсенето на свободни парични ресурси е ключов момент във всяка политика, предназначена да стабилизира нивото на цялостната икономическа дейност.

Готфрид фон Хаберлер (Haberler, Gottfried von - 1900-1995) е роден във Виена, Австрия. През 1923 г. завършва образованието си, а през 1925 г. защитава докторска дисертация във Виенския университет. През 1928 г. започва да преподава там, но през 1932 г. напуска Австрия и става лектор в Харвардския университет и през 1936 г. става професор по икономика. [4]

В книгата си “Просперитет и депресия” [5] Хаберлер преглежда и класифицира всички водещи монетаристки и немонетаристки теории за бизнесциклите с цел да даде синтетично обяснение, което да успокои онова, което по-късно се превръща в нескончаем спор върху причините за бумовете и кризите. Съмнително е дали той успява да създаде всеобща теория за бизнесциклите, но усилията му определено слагат край на алтернативните теории и посочват пътя на емпиричното изпробване, което скоро поставя теорията за бизнесциклите върху по-твърда основа. Оттогава Хаберлер продължава да допринася за развитието на следвоенния анализ на причините и изходите от инфлацията, в частност във връзка с въпросите на международната монетарна реформа.

Първият лауреат на Нобелова награда по икономика (1969 г.) Ян Тинберген [6], е поканен да изпробва най-различни теории за бизнесциклите изложени в книгата на Хаберлер “Просперитет и депресия”. Въз основа на икономическите изследвания и разработените от него иконометрични модели той написва “Статистическо изпробване на теориите за бизнесциклите”

[7], в два тома. Първият обхваща изцяло инвестиционната дейност, а вторият - макроикономическото моделиране на бизнесциклите в САЩ. Първият том е подложен на унищожителна критика от Кейнс, на която Тинберген вежливо отговаря, че просто той не е разбрал икономическите методи, изложени в книгата. Вторият том също е посрещнат с общ скептицизъм. Проблемът е в това, че този тип моделиране получава признание едва през 50-те години на ХХ век. Тинберген обаче не е разколебан и

продължава да разработва предишния си американски модел, прилагайки го към британската икономика.

Карл Густав Касел (Cassel, Karl Gustav - 1866-1945) е роден в Швеция. Отначало Касел изучава технически науки в университета в Упсала, Швеция.. През 1895 г. получава степен по математика, а след това се заема с изучаване на икономическите науки. Преди да стане преподавател е бил учител. Касел не е имал университетско икономическо образование, което се считало необходимо за преподавател по политическа икономия, но въпреки това, след няколко години той получил място в Стокхолмския университет. През 1902 г. става професор по икономика в университета в Стокхолм и работил там до 1933 г. Основател е на съвременната шведска икономика, особено известен със своята Theory of Social Economy, 1918. Негови ученици са Бертил Олин (Ohlin, Bertil - 1899-1979) и Гунар Мюрдал (Myrdal, Gunnar - 1898-1987)

Много от идеите на Касел са съмнителни, но почти всички негови изследвания за икономическия цикъл са удачни. Още в най-ранните си работи Касел е отбелязал периодичността на търговските кризи. Според него ако няма извънредни фактори, стопанската система не би познавала никакви сътресения. Касел утвърждава, че предпоставките за възобновяване на икономическия цикъл не изчезват, те непрекъснато се повтарят. Тези процеси играят ролята на външни тласъци, без които постепенно биха изчезнали циклическите колебания. Следователно, във вътрешния механизъм на капиталистическата икономика не се съдържат никакви причини, пораждащи подем и разцвет - те винаги са предизвикани от външни тласъци. Касел определя икономическата цикличност като цената, която човечеството плаща за техническия прогрес. Техническите изобретения, бързото развитие на нови стопански отрасли и растежът на населението водят към взрив на новите инвестиции, което обуславя растежа на цените на капиталовите блага. [8]

В основата на повечето теории за икономическия цикъл стои разбирането за активната роля, която играе движението на реалните инвестиции в неговото формиране. През 30-те г., с излизане на книгата [9] на Джон Мейнард Кейнс (1883-1946) започва развитие на кейнсианската теория за цикъла.

Тя се основава върху взаимодействието между мултипликатора и акселератора. Свързана е още с имената на Р. Харод, П. Самуелсън, Дж. Хикс, А. Хансен и др. Тази теория разглежда цикъла като резултат от взаимодействието между националния доход, потреблението и натрупването. Съгласно тази концепция, циклическият процес се формира от динамиката на ефективното търсене, определяна, на свой ред, от

функциите на потреблението и капиталовложенията. Кейнсианската концепция дава стимули за построяването на редица математически модели на цикъла, способстващи за уточняване на отделни нейни категории и проявяващи в крайна сметка много слаби места на тази концепция. Кейнсианската теория за цикъла е основа на държавната антициклична политика, основаваща се на разширяване на съвкупното търсене в периоди на спадове и неговото ограничаване във фазите на подем и повишаване на цените. Главни инструменти на регулирането в съответствие с тази теория са бюджетната и кредитно-паричната политика.